

VISITA + TALLER

El Teatre d'Ombres: el primer cinema

Educació primària

GUIA DIDÀCTICA PEL PROFESSOR

Índex

1. Continguts: El teatre d'ombres

1.1. Orígens

1.2. Arribada a Occident

Proposta de treball posterior a l'activitat al Museu del Cinema

Proposta Cicle inicial primària i solucionari

Proposta Cicle mitjà i superior primària i solucionari

Autor de l'activitat: Museu del Cinema

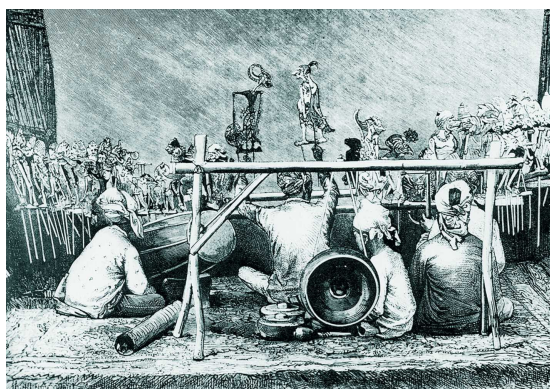

1. Continguts: El teatre d'ombres

Els espectacles d'ombres són el precedent més antic de la projecció d'imatges. És difícil datar cronològicament i geogràficament la seva aparició. El seu origen és molt remot; el mite de la caverna de Plató es podria considerar un dels antecedents més antics d'aquest tipus d'espectacles.

1.1. Orígens

És difícil precisar en quin país s'inicia aquesta tradició. Sens dubte, l'origen s'ha de cercar al continent asiàtic, alguns estudiosos parlen de l'Índia com el país originari del teatre d'ombres, d'altres parlen de la Xina. Els textos i referents més antics daten del segle XI. No obstant això, es tracta d'una tradició de transmissió oral i la seva existència es remunta encara més enllà. Es tracta d'un art que barreja la mitologia i la religiositat amb la tradició popular.

Teatre d'ombres javanès

En gairebé totes les civilitzacions asiàtiques el caràcter religiós és fonamental pel que fa a la representació del teatre d'ombres, que, com la major part d'art que denominem popular, és indissociable de la religió. Les companyies actuen sobretot en les festivitats i l'espectacle s'ofereix a les divinitats per demanar-los ajuda i protecció, o en ocasions especials, per agrair-los un favor particular. Abans de iniciar la representació s'ofereixen als déus un seguit d'ofrenes en senyal de respecte i per demanar la seva protecció.

A partir de la fascinació primitiva de les ombres, de la necessitat d'encarnar en figures plàstiques els codis socials i de conducta de la comunitat, les cultures orientals van desenvolupar representacions d'índole religiosa d'una gran complexitat literària i musical que van arribar a ser enormement populars i que en alguns països s'han conservat fins als nostres dies. La temàtica emprada és fonamentalment de caire mitològic. A l'Índia, i també a Indonèsia, es representen ja des del segle IV aC. diferents versions de les antigues epopeies del Mahabaratha i del Ramayana. A la Xina, els temes mitològics es representen mitjançant diferents llegendes locals, la més popular de les quals és La serp blanca.

Figura per a teatre d'ombres javanès

No es pot posar en dubte el caràcter ritual i màgic del primer espectacle en què es va fer ús d'una pantalla per projectar imatges en moviment; en aquest cas concret, ombres de figures fetes de diferents materials d'origen orgànic com ara la fusta i la pell de búfal, ase, daina o cabra. Aquest caràcter ritual i màgic es desprèn no només de la temàtica dels espectacles, sinó de les pròpies²

ombres, que per si soles són un element que s'esmuny de la realitat i ens endinsa en un món eteri i intangible. El mot «ombra» té també el sentit d'ànima, d'esperit, de mort; l'expressió «el regne de les ombres» s'utilitza per parlar de la residència dels avantpassats, dels difunts. Es troba a mig camí del terrenal i el més enllà, entre la llum i la foscor. D'aquesta manera, amb l'ajuda de les representacions, es pretén evocar els morts o els déus. El teatre d'ombres posseeix una capacitat de fascinació única. Més que cap altre gènere teatral, és capaç de transportar el públic a un univers màgic. Existeix la hipòtesi segons la qual l'origen del teatre d'ombres és en el culte dels avantpassats morts. L'ombra actua com una referència simbòlica de l'ànima.

Totes aquestes interpretacions acostaven els participants a un univers molt ric del punt de vista simbòlic. L'espectador percep les aparences transformades i planes d'objectes bidimensionals dels quals amb prou feines es pot imaginar l'aspecte real. És precisament aquest efecte el que potencia l'aspecte màgic, oníric i irreal del teatre d'ombres, especialment a Orient, indret del qual n'és originari.

Sovint s'associa l'ombra amb un color, el negre, però aquest fet variarà depenent si el cos que projecta l'ombra és opac o translúcid. A Orient les ombres no eren només de color negre. Els cossos humans, pel fet de no ser transparents, configuren una imatge opaca i fosca en el fons clar de la pantalla, una ombra en definitiva; mentre que les figures poden ésser treballades per aconseguir transparència i d'aquesta manera projectar impressions acolorides.

Les oposicions de la claror i la foscor, del que és opac amb el que és transparent, tenen una gran potencialitat expressionista. Tanmateix, les figures més foradades, o bé completament translúcides i amb colorines, combinades amb el desenfocament degut a l'engrandiment de les imatges, provocat per l'allunyament i l'apropament de les figures a la pantalla, fan potenciar els efectes del focus lluminós.

1.2. L'arribada a Occident

D' Orient es passarà a Occident, on el teatre d'ombres arriba per les rutes d'intercanvi comercial, despullades de la seva intenció ritual originària.

A partir del segle XIV els espectacles d'ombres van arribar a Grècia i Turquia, on trobem en Karagoz, el protagonista de tots els espectacles, un personatge molt trapella i entremaliat que sempre estava fent malifetes. Amb aquest personatge la temàtica dels espectacles va esdevenir més popular i les històries van adquirir un caire més còmic.

A diferència de les ombres orientals, protagonitzades sempre per divinitats, Karagoz és el primer personatge real

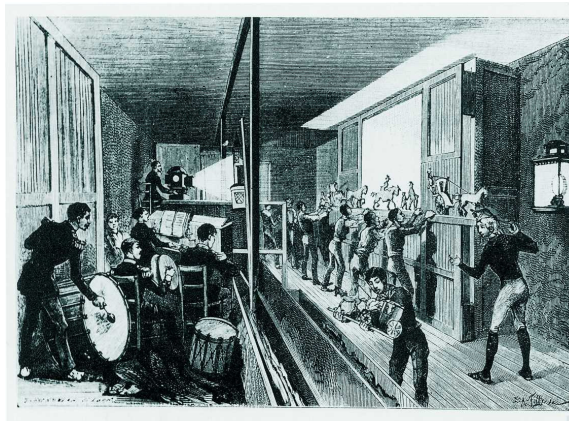
que es representa en ombres. Això produeix un efecte d'identificació amb l'espectador, que veu les aventures del protagonista com a seves. El que li passa al protagonista, per molt trapella que sigui, Karagoz en aquest cas, és més proper, més «real» que el que passava als déus de les ombres orientals.

Figura per a teatre d'ombres occidental

A Occident les històries representades parlen de nous temes, que sovint volen entretenir el públic i fins i tot parodiar determinades actituds i situacions polítiques i socials. Les figures abandonen la translucidesa i els colors per esdevenir opaques i projectar a la pantalla ombres de color negre. Aquestes figures estaven fetes de metall i eren més petites. A diferència d'Orient, on la finalitat d'aquests espectacles era religiosa, a Occident l'espectacle també esdevé joc, adquireix una finalitat més lúdica i a moltes llars de finals del segle XIX un petit teatre d'ombres ofereix a les famílies la possibilitat de representar històries animades.

Espectacle de teatre d'ombres a París

Durant la representació d'aquests espectacles era habitual l'ús de música que acompanyava els narradors que explicaven als visitants les històries que estaven veient.

A finals del segle XIX va tenir lloc una revifalla dels espectacles d'ombres. Apareixen els teatrets per a infants i l'ombromania, la creació de figures mitjançant l'ombra de les mans.

Aquest ressorgiment va ser aprofitat també per Rudolph Salis, que realitzava espectacles d'ombres a la sala Le Chat Noir dirigits a un públic format per artistes i intel·lectuals de l'època.

Exemples per a fer figures amb l'ombra de les mans

Proposta Cicle inicial educació primària

Després de la teva visita al Museu del Cinema deus haver après moltes coses sobre les propietats de les ombres i del teatre d'ombres. A continuació et fem un seguit de preguntes que de ben segur podràs respondre.

1. Busca en aquesta sopa de lletres els elements necessaris per poder elaborar un espectacle d'ombres.

A	G	O	S	G	A	T	O	M	F
N	B	A	L	L	S	E	R	B	I
T	E	R	N	A	M	A	G	I	G
N	P	A	N	T	A	L	L	A	U
S	A	N	O	R	I	G	A	C	R
A	D	L	R	E	T	A	G	U	E
T	I	L	P	M	E	L	L	I	S
E	T	U	P	A	N	D	U	F	L
S	O	M	L	M	U	N	T	A	G
B	O	B	L	I	O	T	E	T	O

P _____, L ____ i F _____

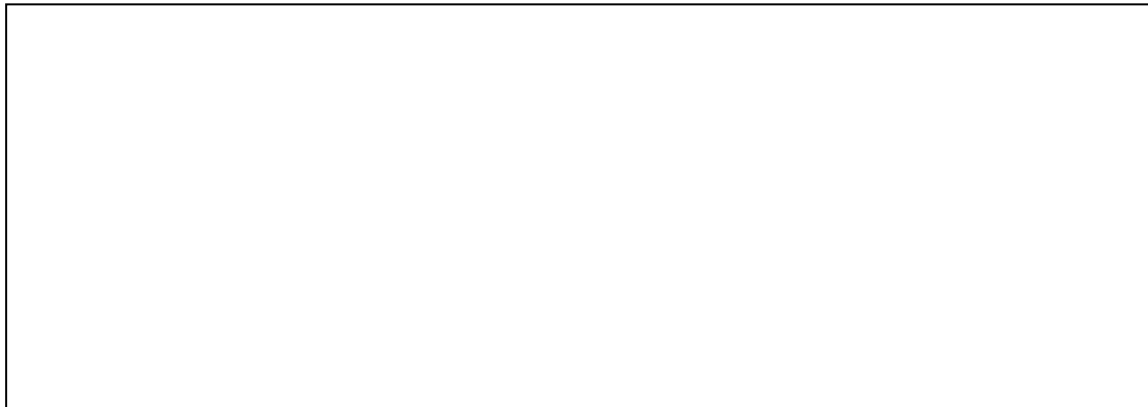
2. Al museu has pogut veure algunes de les figures d'Orient que s'utilitzaven per explicar la història del Ramayana. De les següents característiques, encercla les que defineixen les figures del teatre d'ombres oriental.

- Són figures opaques i, per tant, de color negre.
- Són figures translúcides i, per tant, la seva ombra era de colors.
- Són figures articulades.
- Els temes de les representacions de les històries a Orient eren temes còmics o de crítica social.
- Els temes de les representacions de les històries a Orient eren mitològics.
- La majoria de les figures del teatre d'ombres a Orient estaven fetes de pell d'animal.
- Les figures representaven déus i herois.

3. Explica breument quina és la diferència entre les figures d'ombres opaques i les figures d'ombres translúcides?

1. Possiblement a casa no tindràs la mateixa pantalla que tenim al Museu del Cinema, però això no ha de suposar un problema si vols seguir experimentant amb el fantàstic món del teatre d'ombres. A continuació et fem una proposta per fer un espectacle d'ombres a casa o a l'escola.

Els passos que cal seguir són els següents:

1- Primer de tot, agafeu un tros de llençol vell i enganxa'l al marc d'una porta. Així es pot convertir en una bona pantalla. També pots enganxar un cordill o corda ben estirada de paret a paret i penjar-hi un llençol, com qui estén la roba.

2- Penseu una història per representar.

3- Dibuixeu els personatges de la història en una cartolina negra, retalla el seu contorn de manera que hi quedin forats.

4- Enganxeu paper vegetal darrere de les figures i pinteu el paper vegetal de colors.

5- Amb cinta adhesiva, enganxeu a cada figura un bastonet.

6- Apagueu el llum de la sala i situeu-vos darrere la pantalla amb les figures. Enceneu el focus i representeu la vostra obra.

Què necessiteu per fer l'espectacle d'ombres:

1. Paper vegetal
2. Cinta adhesiva
3. Bastonets
4. Tisores
5. Retoladors
6. Una pantalla i un llum (focus)
7. Retoladors

Solucionari

1-

A	G	O	S	G	A	T	O	M	F
N	B	A	L	L	S	E	R	B	I
T	E	R	N	A	M	A	G	I	G
N	P	A	N	T	A	L	L	A	U
S	A	N	O	R	I	G	A	C	R
A	D	L	R	E	T	A	G	U	E
T	I	L	P	M	E	L	L	I	S
E	T	U	P	A	N	D	U	F	L
S	O	M	L	M	U	N	T	A	G
B	O	B	L	I	O	T	E	T	O

Pantalla, llum i figures

2-

- Són figures translúcides i, per tant, la seva ombra era de colors.
- Són figures articulades.
- Els temes de les representacions de les històries a Orient eren mitològics.
- La majoria de les figures del teatre d'ombres a Orient estaven fetes de pell d'animal.
- Les figures representaven déus i herois.

3. Les figures opaques són aquelles que no deixen passar la llum i per tant, la seva ombra és de color negre. Les figures translúcides són aquelles que deixen passar la llum, i per tant permeten veure els colors.

Proposta cycle mitjà i superior d'educació primària

Després de la teva visita al Museu del Cinema deus haver après moltes coses sobre les propietats de les ombres i del teatre d'ombres. A continuació et fem un seguit de preguntes que de ben segur podràs respondre.

1. Per poder elaborar un espectacle d'ombres hi ha tres elements imprescindibles. Sabries dir quins són?

- a)
- b)
- c)

2. Els espectacles d'ombres es van originar a Orient, però amb el temps es van expandir a d'altres països. Per exemple, a Grècia i Turquia, i posteriorment a Europa (França, Espanya...). Podries explicar algunes de les diferències i semblances dels espectacles d'ombres Orientals i dels espectacles a Occident?

3. En Rama era el protagonista principal de la història del Ramayana, una llegenda oriental que s'explicava mitjançant el teatre d'ombres. Al Museu del Cinema n'has vist figures i també t'han explicat aquesta història. Fes un resum de la llegenda del Ramayana. Coneixes algun conte o llegenda que s'assembla? Quin?

4. Possiblement a casa no tindràs la mateixa pantalla que tenim al Museu del Cinema, però això no ha de suposar un problema si vols seguir experimentant amb el fantàstic món del teatre d'ombres. A continuació et fem una proposta per fer un espectacle d'ombres a casa o a l'escola.

Els passos que cal seguir són els següents:

1. Primer de tot, agafa un tros de llençol vell i enganxa'l al marc d'una porta. Així es pot convertir en una bona pantalla. També pots enganxar un cordill o corda ben estirada de paret a paret i penjar-hi un llençol, com qui estén la roba.
2. A continuació pensa una història per representar.
3. Dibuixa els personatges de la història en una cartolina negra, retalla el seu contorn de manera que hi quedin forats.
4. Enganxa paper vegetal darrere de les figures i pinta el paper vegetal de colors.
5. Amb cinta adhesiva, enganxa-hi un bastonet.
6. Apaga el llum de la sala i situa't darrera la pantalla amb les figures. Encén el focus i representem l'obra.

Material necessari:

1. Paper vegetal
2. Cinta adhesiva
3. Bastonets
4. Tisores
5. Retoladors

6. Una pantalla i un llum (focus)

Solucionari

1. a) pantalla, b) llum, c) figura

2. Els espectacles d'ombres, tant d'Orient com d'Occident tenen en comú que els dos van esdevenir un mitjà per a narrar històries mitjançant la llum i una pantalla.

Les principals diferències entre els espectacles d'orient i els d'occident són:

- El material més utilitzat per elaborar les figures d'ombres orientals va ser la pell d'animal, que podia ser de daina, de cabra, xai... (depenent de la zona geogràfica) es retallaven, es pintaven i posteriorment s'engrassaven per fer-les translúcides i d'aquesta manera es podien projectar ombres de colors. En canvi a Occident el material més utilitzat per a elaborar figures d'ombres era el metall (tot i que també n'hi havia de cartró) que són materials que no deixen passar la llum, i per tant les figures eren opaques i la seva ombra de color negre.

- La mida de les figures de cada geogràfica era diferent. A Occident eren de dimensions molt més petites que als països orientals.

- La temàtica oriental era sobretot religiosa, amb personatges com déus, herois i monstres. L'argument constant era la lluita entre el bé i el mal representat de forma al·legòrica a través de llegendes (com per exemple el Ramayana) en canvi als països occidentals es busca l'entreteniment i els temes es tornen més populars. Per exemple, a Grècia el protagonista dels espectacles d'ombres era en karagoz, un personatge entremaliat, pobre, que vivia aventures... però un personatge molt més real, amb defectes i virtuts. A Europa els temes que tracten als espectacles d'ombres són molt amplis: des de contes populars fins a la sàtira política.

3. El Ramayana és el text sagrat de l'hinduisme i una de les fites de la literatura oriental. És una epopeia que narra en 24.000 versos les aventures de Rama per estar amb la seva esposa Sita i vèncer el seu rival Ravana. Es creu que l'origen de l'obra data del segle III aC.

Narra en primer lloc el naixement de Rama, la seva conquesta de la mà de la princesa Sita i el seu casament. Rama era el fill primogènit del rei, i aquest havia de succeir el seu pare al tron d' Ayodhya. Però una altra esposa del rei li exigeix que, en compliment d'una antiga promesa, nomeni successor el fill que ella ha tingut del rei i que exilii a Rama al bosc durant catorze anys. Per evitar que el seu pare hagi de faltar a la paraula donada, Rama se'n va amb la seva esposa Sita i un dels seus germans, Laksmana.

Un dia, al bosc, Sita es raptada per Ravana (un gegant amb deu caps, rei de Langka) i enemic de Rama.

Rama quan s'adona que han raptat a la seva estimada, se'n va amb el seu germà a rescatar-la. Durant el camí cap a Langka, arriben al país de les mones i obtenen l'ajuda del rei d'aquestes terres. L'exèrcit de les mones, Rama i el seu germà creuen el mar per atacar el regne de Langka. Després de moltes batalles i un combat terrible, finalment Ravana pot vèncer el seu enemic, Rama i recuperar la seva estimada Sita. Ravana amb un retorn triomfal a la seva terra natal, aconsegueix el tron que li cedeix el seu germà, que s'havia

10

compromès a exercir la regència durant la seva absència.

